

Konstruktionen av en likgiltighet

»KRISTALLNATTEN« I SVENSKA DAGSTIDNINGAR

av Göran Leth

FORUM
FÖR
LEVANDE
HISTORIA

SKRIFTSERIE #1: 2005
Forum för levande historia

Konstruktionen av en likgiltighet

»KRISTALLNATTEN« I SVENSKA DAGSTIDNINGAR

av Göran Leth

FORUM
FÖR
LEVANDE
HISTORIA

SKRIFTSERIE #1:2005
Forum för levande historia

»Konstruktionen av en likgiltighet
– »Kristallnatten« i svenska tidningar«
ingår i Forum för levande historias
skriftserie

Författare: Göran Leth

Redaktör: Charlotte Haider

Grafisk design:

Direktör Wigg reklambyrå

Tryck: Elanders Gotab,

Vällingby 2005

Glasbild (retusch):

Davies & Starr/Getty Images

Forum för levande historia

Box 2123, 103 13 Stockholm

tel: 08-723 87 50

Fax: 08-723 87 59

info@levandehistoria.se

www.levandehistoria.se

ISBN 91-974861-9-1

© Forum för levande historia

INNEHÅLL

5	FÖRORD
7	INLEDNING
11	»KRISTALLNATTEN« I SVENSKA TIDNINGAR
16	PROTEST
19	LIKGILTIGHET
23	ANPASSNING
26	KONSTRUKTIONEN AV EN LIKGILTIGHET
29	REFERENSER
30	BILAGA PRESSKLIPP

gäldsam judeförföljelse

I DAG
NYHETERNA

mandag

Idag är det en dag som påminner oss om att vi inte ska låta oss förledas av de som säger att de vill hjälpa oss. De vill bara ha oss till sitt eget land.

Vi ska inte låta oss förledas av de som säger att de vill hjälpa oss. De vill bara ha oss till sitt eget land.

Vi ska inte låta oss förledas av de som säger att de vill hjälpa oss. De vill bara ha oss till sitt eget land.

Vi ska inte låta oss förledas av de som säger att de vill hjälpa oss. De vill bara ha oss till sitt eget land.

PEARL BUCK FICK LITTEL
kommer själv hit med

italienare
fick i fysik.

Ärns Nobelpris

och fysik utdelades

kemipriset

FÖRORD

Forum för levande historias skriftserie ska vara en länk mellan forskarsamhället och det omgivande samhället, för såväl ny som viktig äldre forskning. Skriftserien ska ge spridning åt viktiga och centrala forskningsresultat inom myndighetens kärnområden.

Under år 2006 är ämnet Sverige och Förintelsen ett av Forum för levande historias huvudteman. Inriktningen kommer att återspeglas i skriftseriens innehåll under år 2006. Vi hoppas att med såväl kunskap, som med känslomässig insikt väcka debatt och reflektion kring Sveriges roll under Förintelsen. Skriftserien ska med hjälp av bland annat de forskare som deltar i Vetenskapsrådets forskningsprogram SweNaz om Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen utgöra en kunskapskälla till Forum för levande historias olika projekt.

Programmet spänner över flera vetenskapliga områden och begränsas inte uteslutande till perioden för nazismens maktinnehav, utan kan också omfatta dess förutsättningar och följdverkningar. Bredden av ämnen som ingår i Svenaz är en nyckel till Förintelsens järngrepp om 1900-talets historia i framförallt Europa. Den breda historietäckningen kommer också att återspeglas i skriftserien, med teman om bland annat medievärlden, handel och ekonomi, religion och kulturpåverkan.

Samarbetet med SweNaz ger Forum för levande historia tillgång till mycket värdefulla bidrag till det senaste inom svensk historieforskning.

»Kristallnatten«, de ekande timmarna fram till gryningen den 10 november år 1938, var en utlösande pogrom mot den judiska befolkningen i Tyskland.

Vi börjar skriftserien där. I en skräcknatt som inte borde kunna lämna någon tidningsläsare oberörd.

Heléne Löf, chef för Forum för levande historia

— Priest till Dagens Nyheter. —
LONDON, lördag.

U.F. Den franska de-
London i avsikt att få till stånd
ett gemensamt engelskt-franskt
upprådande gentemot de krav
Tunis som frankommit i den
enska kammaren har lett till
resultat. Från tillförlitlig
förhållande att även England
manst Italien att avge en för-
fråga.

Jude får ej idrotta,
ej se på bio, ej bad

Får ej håller gå... ny förordning.

BEULIN 10. Berlin.
T.T. Politi...
har utarbetat en förordning ang
förbudna områden i Berlin. För
ordningen stöder sig på polist
ordningen av den 28 novem
angående judarnas offentliga
trädande och träder i kraft
december.

De i förordarna öppna platserna, anslagen byggnaderna få leka bet-
alt då man tillsträfvandens, i re-
prenderats i 1915. Det ex-
till 1915. Det ex-
fastställt och sträva
eng. te.
delserna mellan
strå ha leka klar-
sväl hade endast
resultat och man kon-
det som leka existera
der därför rätt att bet-
otillfredsställ rente-
rike." Gnyda be-
Frankrike för att
Frankrik veritab

er stat
forordn
ett g
ande
den
for a
ha ti
oll
m
k
lle
et
tra
sen

ster

Himmlet följ
fö

den förestående
 G. P. T. anställ
 ktieler, och mass
 arkarkit i Län
 eborst
 uppkä
 Moskva öfver 30
 i Lögarna ha
 process mnn
 som under
 direktör på e
 om den
 medborst
 om 5
 gitt i verk

erligare för
 s förörd
 trädande i
 oligen kom
 områdena
 att sälla även
 ricksträttse
 andra huvud
 garna de i per
 garna gular
 drabbas av för
 i förasta
 områden i förasta
 områden som beståda
 på en
 skalk
 mander
 Prunsi
 Prunsi
 er
 öfver
 till
 Vad
 kar

BERLIN, lördag.
Svenska Nachrichtenbüro
sitternas riks-

INLEDNING

Svenska dagstidningars rubriker om förskräckelse och avsky för nazisternas övergrepp mot tyska judar under »Kristallnatten« övergick snart till en anpassning till den nazistiska antisemitismens radikalisering, konstaterar Göran Leth. Han har närläst och textanalyserat tio tongivande svenska dagstidningars rapportering om pogromen mot tyska judar, natten till den 10 november år 1938, som senare fick benämningen »Kristallnatten«.

Med ett flertal talande exempel skildras i »Konstruktionen av en likgiltighet – »Kristallnatten« i svenska tidningar» nyhetsrapporteringens explicita och implicita sidor. Texten åskådliggör hur information som antingen undanhålls eller inte betonas får lika stor betydelse som hårdvinklade detaljer och betonade uppgifter.

Göran Leth är som medieforskare specialiserad på mediernas återspeglning av nazismens framväxt i Tyskland och antisemitismens förankring i Europa. Han anser att de svenska pressrösterna sammantaget skapade en mening åt rapporteringen som motsvarades av en likgiltighet för vad som hände judarna. Ändå, skriver Göran Leth, förefaller det som om alla tidningar var medvetna om att judarnas situation i Tyskland var förknippad med fara för liv och lem. Trots kunskapen valde de till synes fullt medvetet att inte diskutera om Sverige kunde göra ens någon begränsad insats. Tvärtom var motståndet mot judisk invandring på de flesta håll kompakt.

Analysen av tio svenska dagstidningar i rapporten »Konstruktionen av en likgiltighet – »Kristallnatten« i svenska tidningar» leder fram till tre olika förhållningssätt till pogromen och de fortsatta övergreppen mot judarna som rubriceras Protest, Likgiltighet och Anpassning varav likgiltigheten, över tid, blir den dominerande utgångspunkten: »Sammantaget framstår det som om bevakningen konstruerade en svensk likgiltighet gentemot de judiska offren«, skriver Göran Leth.

I den första gruppen, Protest, placerar han Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (lib), Eskilstuna Kuriren (lib), Social-Demokraten (s) och Ny Dag (kommunistisk). Den kommunistiska Ny Dag ingår i gruppen på grund av starkt fördömande rubriker om nazisternas grymheter. Men av

rapporten framgår också att Ny Dag företrädde en traditionell antisemitism, genom spekulationer om att det var judiska aktivister som kunde ha provocerat fram pogromen.

I gruppen Likgiltiga sorterar Göran Leth in Svenska Dagbladet (konservativ), Dagens Nyheter (lib), Göteborgs-Posten (lib) och Arbetet (s). I dessa tidningar framträder, efter en kort tid av fördömanden, ett tyskt perspektiv på rapporteringen och en normalisering av rapporter om antisemitiska åtgärder. Och socialdemokratiska Arbetet hade veckan efter »Kristallnatten« en typisk antisemitisk karikatyr på förstasidan.

Med beteckningen Anpassning avses en journalistik som redan före pogromen var bl a antisemitiskt vinklad och som legitimerade antisemitism som ideologi. De två tidningar som utgör gruppen Anpassning, i undersökningen, är Stockholms-Tidningen (lib) och Skånska Dagbladet (Bondeförbundet). Ur båda tidningarnas rapportering från tiden kring »Kristallnatten« hittar Göran Leth exempel på både klassisk antisemitism och på ett tyskt perspektiv på skeendet, med förstärkande citat ur det tyska nazistorganet Angriff.

En intressant aspekt på hur journalistik kan vilseleda läsare som hoppas på ett rättesnöre från deras »eget« partiorgan är att de undersökta tidningarna inte följde sina partilinjer. Liberala eller folktoppartistiska tidningar återfanns i alla grupper. Dåtida antinazistiska tidningar som Arbetet, Dagens Nyheter och Göteborgs-Posten kunde lämna samma utrymme för antisemitism som Svenska Dagbladet, som hade en mer obestämd syn på Hitler, skriver Göran Leth.

Medför dagens stora medieutbud att mer outtalad information leder till agerande som liknar den svenska likgiltigheten inför de nazistiska övergreppen och Förintelsen?

Charlotte Haider, redaktör

...s reporters alltid i
...händelsernas centrum!

STOCKHOLMS-UPPLAGAN (Uppl. A.)
...dsam jude
PEARL BUCK
... kommer själv
... enare
fick ... sik.

Årets Nobel
och fysik utdelades
kemipriset reserverat
1939. Svenska
... amerikanska
... Buck

... firar
... Tysk
... R

...NEN I AME
...ED HITLERT
...LAND

...union
...elser.
... tyska folket
... oppositi

STOCKHOLMS
Stockholms Dagblad
SYRIGES STORSTA DA
GA TIDNING

Fredagen den 11 November 1938
...örföljelse
...CK LIT
... med
ake
...RPRISK
första b

...ashatet fir
...la T

...över
...arnas gudstjänst
förstörts
...sdekret o

Alla Berlins
... gick nu för långt!
... även
... antisemiter

Judar avrättas
i koncentrationslägret
Buchenwald
Över 100 000 män
flygvräp 1939
Över 100 miljoner pund

... Karlton beskj
... New York
... för Ruppich
... New York
... Karlton beskj
... New York
... Karlton beskj

KONSTRUKTIONEN AV EN LIKGILTIGHET – »KRISTALLNATTEN« I SVENSKA TIDNINGAR

»Sju synagogor i brand i Berlin. 5 000 judar anhållna av polisen i Wien. Judiska affärer och kyrkor förstöras över hela Tyskland. Våldsam hetsaktion.« löd rubriker i tidningen Eskilstuna-Kuriren den 10 november år 1938.

»Klappjakt på judar på gatorna i Wien. 10 000 arresterade« skrev Dagens Nyheter den 11 november. »Ohygglig massterror mot Tysklands judar. Männen häktas, synagogorna och skolorna brännes ner. Massor av judar begår självmord« rapporterade Ny Dag den 11 november år 1938. »Förintande slag mot Tysklands judar. Synagogor och affärer demoleras i storstäderna« hette det i Svenska Dagbladet den dagen.

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning skrev den 11 november »Rashatet firar orgier över hela Tyska riket. Judarnas gudstjänsthus ha nedbränts, deras butiker förstörts och plundrats«. Dagen före meddelade Arbetet under »Senaste nytt« »Synagogorna stå i brand i Berlin och München. Fönsterkrossningsorgier och annan skadegörelse mot judiska affärer«.

Skånska Dagbladets förstasida hade den 11 november rubriken »Jude lynchad i Sassnitz. Folkhop på 150 personer släpade honom på marken med en snara om halsen«. Samma dag löd huvudrubriken på Stockholms-Tidningens förstasida »Våldsam judeförföljelse i hela Tyskland. Synagogorna i aska, affärerna förstörda. Hundratusentals judar arresterade«. »Vilda judepogromer över hela Tyskland. Münchens judar jagas som djur« skrev Social-Demokraten den 11 november år 1938. Och bland rubrikerna på Göteborgs-Postens förstasida samma dag, kunde man läsa »Fruktansvärda excesser mot Tysklands judar. Synagogor och andra byggnader brännas, butikerna spolieras. Tusentals arresterade«.

Anpassning till antisemitism

Men reaktionen bland svenska tidningar på »Kristallnatten« var långt ifrån den enhälliga protest som dessa rubriker kan ge intryck av. Mellan raderna och under de kommande dagarna och veckorna skedde en anpassning till den nazistiska antisemitismens radikalisering.

Hur tedde sig denna anpassning? Hur ska vi förstå den? Och finns det något som vi kan lära oss om den svenska pressens reaktioner på judeförföljelserna under 30-talet, som kan vara viktigt för oss idag?

Övergripen under »Kristallnatten« kan summeras i skrämmande tal. 900 synagogor runt om i Tyskland och Österrike hade förstörts. Omkring 7 000 affärslokaler hade slagits i spillror. Drygt 90 judar hade dött enligt officiella siffror, det verkliga antalet dödsoffer var betydligt många fler. Cirka 26 000 judiska män hade förts till koncentrationslägren Buchenwald, Dachau och Sachsenhausen. I lägren dog sedan ett tusental människor. »År 1938 markerade vändpunkten för den tyska och europeiska judendomen«, skriver Yehuda Bauer.

Men novemberpogromen kom inte som en blixst från en klar himmel. En radikaliserings av den nazistiska antisemitismen hade utvecklats från slutet av år 1937.

Dekret om arisering

De sista månaderna detta år intensifierades den anti-judiska politiken. Vid årsskiftet drogs alla judiska pass in. Omorganiseringen av den tyska industrin satte igång en accelererad, om än formellt frivillig, »arisering« av näringslivet. Omedelbart efter annekteringen av Österrike i mars år 1938 introducerades ett antal antisemitiska åtgärder. I april utfärdade Göring tre dekret om »arisering«. Den formella definitionen av ett judiskt företag avgjordes i juni. Den 14 juni listades dessa företag och ett hängande beslut fattades om att ägarna kunde bli beordrade att identifiera sitt företag med ett särskilt kännemärke. Senare samma månad drog grupper av aktivister fram på Berlins gator och målade ordet »Jude« på lokaler som innehades av judar. Medlemmar från NSDAP besökte judiska firmor och krävde att ägarna skulle sälja till »arier«.

Under loppet av sommaren och i början av hösten ägde många självsvåldiga »ariseringar« rum runt om i Tyskland. Den 17 augusti kungjordes ett nytt dekret som innebar att alla judar som inte hade typiska judiska förnamn skulle lägga till namnen Israel eller Sara, till sitt förnamn.

Parallellt med dessa uteslutningsåtgärder fick förföljelserna en ny våldsam karaktär.

Svenska tidningars reaktion på »Kristallnatten« var inte den enhälliga protest som rubrikerna först kan ge intryck av. Mellan raderna och med tiden skedde en anpassning till den nazistiska antisemitismens radikaliserings.

Synagoga blev trafikhinder och revs

Efter ett besök i München den 7 juni år 1937 sade Hitler till sina följeslagare att stadens stora synagoga var en skamfläck. Den lokala partiorganisationen beslöt omedelbart att riva den, med motiveringen att den utgjorde ett trafikhinder. Senare under sommaren jämnades de stora synagogorna i Nürnberg och Dortmund till marken, under liknande förevändningar.

I Österrike upprättade Adolf Eichmann en organisation för tvångsemigration av judar och tog till omfattande terror för detta syfte. Tusentals österrikiska judar förlorade alla möjligheter, många arresterades och sändes till koncentrationsläger. Det amerikanska konsulatet i Wien beräknade att omkring 2 000 människor begick självmord under sommaren.

Det mest olycksbådande i det egentliga Tyskland var den så kallade juniaktionen, mellan den 13 och 18 juni år 1938, då tiotusentals »asociala« arresterades. Bland de arresterade fanns 1 500 judar som sändes till koncentrationslägret Buchenwald. Judarna hölls kvar i lägret två till fyra månader eller längre.

Judiska attentat i Paris

Till den omedelbara förhistorien till pogromen natten mellan den 9 och 10 november år 1938 hör två händelser.

I månadsskiftet oktober–november deporterade de nazistiska myndigheterna med stor brutalitet mer än 15 000 judar med polska pass över gränsen till Polen. De polska myndigheterna vägrade å sin sida att ta emot de deporterade och en stor del av de utvisade lämnades övergivna i ett ingenmansland mellan de två länderna.

En vecka senare, den 7 november trängde sig en 17-årig judisk yngling, Herschel Grünspar, in på den tyska ambassaden i Paris och avlossade flera skott mot legationssekreteraren Ernst vom Rath. Grünspars föräldrar och systrar tillhörde de utvisade judarna och han hade just mottagit ett brev som berättade om deras öde och lidanden.

Nazisterna lade genast skulden för attentatet mot vom Rath på alla judar. Legationssekretären avled på eftermiddagen 9 november och en systematisk attack mot judar och judisk egendom följde på kvällen i hela det tyska riket.

Nazisterna beskrev pogromen som en reaktion på attentat. Men senare forskning har kunnat belägga att de nazistiska ledarna sedan länge hade planer på en landsomfattande pogrom och att attentatet blev något av den förevändning de väntat på.

Gränsen för tabun överskriden

»Kristallnatten«-pogromens betydelse var att ett antal tabun överskreds. Den nazistiska politiken gentemot judarna brutaliserades påtagligt. Förstörelsen av de judiska synagogorna var inte bara något som pöbeln företog natten mellan 9 och 10 november år 1938, utan föregicks av att myndigheterna redan tidigare hade börjat förstöra synagogor. Även om förföljelsen på gator och torg tyglades, blev fortsättningsvis judarnas laglöshet satt i system och övergrepp i koncentrationsläger skedde i massomfattning. Förflyttningen av de polska judarna till ingenmansland strax före pogromen var en deportation som skulle bilda mönster för senare politik.

Omvärlden skulle inte lägga sig i

I stället för att judarnas egendom förut berövats dem osystematiskt och i liten skala inleddes efter pogromnatten en systematisk plundring i statlig regi, på alla tillgångar. Aggressiviteten i retoriken skruvades upp ytterligare ett par steg. Inskränkningarna av judarnas existensförhållanden efter »Kristallnatten« anonymiserade dem och berövade dem mänsklig individualitet. Och inte minst demonstrerade Tyskland inför omvärlden att ingen skulle lägga sig i vad landet gjorde mot sin judiska befolkning.

Pressen skapade likgiltighet mot offren

Olikheter i de svenska tidningarnas rapportering om förföljelserna av Europas judar kunde urskiljas redan före »Kristallnatten«. De fortsatta reaktioner som syns i tio tongivande tidningar tillåter en indelning i tre grupper: protest, likgiltighet och anpassning.

Sammantaget framstår det som om bevakningen konstruerade en svensk likgiltighet gentemot de judiska offren.

Nyhetsrapportering har både en explicit och en implicit sida. Den implicita sidans betydelser har många gånger särskilt stor inverkan på människor. Följaktligen kan bortsällning av vissa nyheter, frånvaron av vissa grupper av människor i rapporteringen, företräde för vissa perspektiv och sättet att framställa nyheter skapa en bild av vad som händer.

Med konstruktionen av ett förhållningssätt menas att nyhetsrapportering har både en explicit och en implicit sida, och att den implicita sidans betydelser många gånger har särskilt stor inverkan på människor. På motsvarande sätt kan uttryckta ståndpunkter innehålla implicita ståndpunkter som har stor betydelse för debatten.

Följaktligen kan bortsällning av vissa nyheter, frånvaron av vissa grupper av människor i rapporteringen, företräde för vissa perspektiv och sättet att framställa nyheter skapa en bild av vad som händer. Bilden som framträder kan ge näring åt vissa uppfattningar men bara lämna ytterst litet utrymme åt andra uppfattningar att formas. Likaledes kan tystnad i en debatt gynna en särskild attityd.

PROTEST

I den här gruppen återfinns de två liberala tidningarna Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning och Eskilstuna-Kuriren, den egensinnigt socialdemokratiska Social-Demokraten och det kommunistiska organet Ny Dag.

De två förstnämnda ägnade övergreppen mot judar i Tyskland och Österrike stor uppmärksamhet långt före pogromnatten. En särskilt illavarslande och i dessa tidningar uppmärksammas händelse var utvisningen av de polska judarna från Tyskland i månadsskiftet oktober-november. Händelsen utgjorde den omedelbara bakgrunden till »Kristallnatten«. GHT informerade utförligt och berättade att de utkastade judarna befann sig i ett ingenmansland mellan Tyskland och Polen. De deporterade hade inte tillåtit ta med sig mer än tio mark i kontanter och endast så mycket av personliga tillhörigheter som de kunde bära. Efter att ha tillbringat flera nätter utomhus var många sjuka. Liknande beskrivningar fanns i Eskilstuna-Kuriren.

Pogromen i november år 1938 föranledde en omfattande bevakning. Från den 9 till den 16 november innehöll GHT över 70 nyhetsrapporter och andra artiklar som behandlade det massiva angreppet på de tyska judarna. Under perioden 17 till 24 november fanns ytterligare ett 60-tal. Rubriker och mellanrubriker uttryckte genomgående en stark indignation. »Gamla gardet krossar fönster« (GHT 10/11 år 1938); »Inte en enda våldsverkare arresterad« (GHT 11/11 år 1938); »Flykt utan pass eller – koncentrationsläger! Bartolomeinattstämning i München« (GHT 11/11 år 1938); »35 000 judar häktade i Tyskland. 8 000 enbart i Berlin. Goebbels söker bortförklara pogromerna. Om han givit order, hade förföljelsen blivit värre!« (GHT 12/11 år 1938).

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningen var angelägen om att ge läsarna insikt i de fruktansvärda realiteter som pogromen innebar för offren. Därför publicerade man en artikel om en synagogevaktmästare och hans familj som hade omkommit då synagogan brändes ned (GHT 11/11 år 1938). Tidningen beskrev att stor rädsla rådde bland judarna, att det saknades läkare och att hjälpororganisationerna var tvungna att ställa in sitt arbete på grund av arresteringar.

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning var angelägen om att ge läsarna insikt i de fruktansvärda realiteter som pogromen innebar för offren.

»I Soden i Taunusbergen nära Frankfurt ha patienterna i ett judiskt lungsanatorium drivits ut för att reda sig på egen hand. I Kaputh utanför Berlin har ett barnhem för judiska barn slagits igen. De 110 barnen fingo en halvtimme på sig att packa sina tillhörigheter och ge sig av, varefter de med sina knyten i händerna fingo gå till Potsdam.» (GHT 14/11 år 1938)

De kränkningar som judarna utsattes för beskrevs i konkreta och skarpa ordalag.

»Skändningen av den judiska kyrkogården på centrala begravningsplatsen [i Wien] har tagit fullkomligt otroliga former. Gravmonument ha slagits sönder, självva gravarna ha profanerats, och det judiska templet har delvis blivit förstört. Nu, när det tillkännagivits, att återkan på judisk egendom skall ersättas av judarna självva, fortsätta vandalerna att krossa fönstren i de judiska våningar, som hittills undgått förödelse.» (GHT 15/11 år 1938)

Nyheter om internering i koncentrationsläger och de övergrepp som där skedde förmedlade tidningen kontinuerligt: »Ytterligare 1 000 judar till koncentrationsläger« (GHT 14/11 år 1938); »Judar sändas hem som lik från koncentrationslägren« (GHT 16/11 år 1938). Judar hade avrättats i (GHT 19/11 år 1938) eller fått frysa ihjäl i lägren (GHT 20/12 år 1938).

Också Eskilstuna-Kuriren hade en utförlig och detaljerad rapportering som beskrev övergreppen ur ett judiskt perspektiv. Judar förekom som personer, som elever (EK 9/11 år 1938), som flyktingar (EK 14/11 år 1938) eller som läkare (EK 15/11 år 1938). Anmärkningsvärt är dessutom att tidningen lade vikt vid sitt ordval. I motsats till en del andra svenska tidningar skrev man »judiska butiker« (EK 10 och 11/11 år 1938) och inte »judebutiker«, fängslandet av judar beskrevs inte med den nazistiska eufemismen »skyddshäkte« (EK 12/11 år 1938) utan mer rättvisande att de hade »arresterats«.

Kritik direkt riktad mot Nazityskland

Båda tidningarna formulerade dessutom i sitt opinionsmaterial en stark och uttrycksfull kritik direkt riktad mot Nazityskland.

Men Torgny Segerstedt var i sin »Idag«-spalt annars pessimistisk beträffande huruvida händelserna skulle påverka omvärldens uppfattning om Tredje riket och skrev syrligt:

»På många håll kommer man att tycka att folkets framfart varit käck och berömvärd, på andra rycker man på axlarna: tyskarna få väl misshandla sina judar.« (GHT 11/11 år 1938)

Ingen av de två andra tidningarna hade samma uppmärksamhet riktad mot judeförföljelserna före pogromen. Tvärtom kunde tidningen Ny Dag innehålla nyheter som hade en antisemitisk tendens (ND 9/11 år 1938).

Men så snart pogromen blev känd visade Social-Demokraten, som under Zäta Höglunds redaktörskap inte gärna gick i partiledningens ledband, ett påfallande engagemang. Ingen av de övriga undersökta tidningarna visade en sådan vilja att väcka svensk opinion. Tidningen vände sig till kulturpersonligheter och andra offentliga personer för att få protestuttalanden (SD 13 och 14/11 år 1938).

Exceptionellt var även det faktum att tidningen Social-Demokraten lät svenska judar framträda. Ett förslag presenterades om att starta en internatskola för judiska barn från Centraleuropa (SD 19 och 20/11 år 1938).

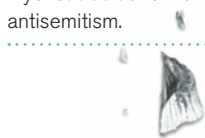
Ingående information om grymheterna

Fortsättningsvis förmedlade både Social-Demokraten och Ny Dag en ingående information om de pågående grymheterna. Ny Dag formulerade sina rubriker i mycket starkt fördömande ordalag. Och en hel del information om judarnas internering i koncentrationsläger publicerades.

Emellertid innehöll kommunistiska Ny Dag även spekulationer om huruvida den unge judiske attentatsmannen på ambassaden i Paris (7 november år 1938) i själva verket hade handlat i konspiration med nazisterna. Den »mystiske ynglingen« hade »stått i förbindelse med trotskistiska kretsar« och inom dessa vimlade det av »tyska hemliga polisens agenter« som kunde ha hjälpt attentatsmannen (ND 12, 14 och 16/11 år 1938). Att betrakta judar som konspiratörer, att rent av se dem själva som skyldiga till vad som drabbar dem, är en mycket traditionell form av antisemitism. Även Social-Demokraten ägnade konspirationsteorin ett visst utrymme (SD 15/11 år 1938).

Emellertid innehöll kommunistiska Ny Dag även spekulationer om huruvida den unge judiske attentatsmannen på ambassaden i Paris i själva verket hade handlat i konspiration med nazisterna.

Att betrakta judar som konspiratörer, att rent av se dem själva som skyldiga till vad som drabbar dem, är en mycket traditionell form av antisemitism.

LIKILTIGHET

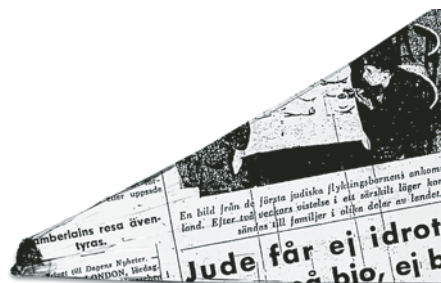
Landets mest inflytelserika tidningar ingår i gruppen »Likgiltiga«. Konservativa Svenska Dagbladet, liberala Dagens Nyheter, likaledes liberala Göteborgs-Posten och tidningen Arbetet som stod statsminister Per Albin Hansson nära, kom alla senare att utgöra organ för den samlingsregering som bildades i början av andra världskriget.

Tidningarnas rubriker då nyheterna om pogromen först blev kända var, som vi har sett, starkt fördömande. De brutala övergrepp som sedan följde rapporterades också. DN berättade om »50 000 judar arresterade« (DN 16/11 år 1938). Arbetet delgav läsarna »Dystra bilder från dagens Tyskland. Judarna på sjukhus kunna ej få läkarevård« (ARB 15/11 år 1938). Några dagar senare informerade tidningen om avrättningar i koncentrationslägren (ARB 19/11).

Efterhand kom emellertid en normalisering av de antisemitiska övergreppen att framträda.

»Judarnas bostäder delas mellan arier« löd rubriken över en redogörelse som hämtats från det nazistiska organet Angriff, där det fastställdes »att omkring 8 000 bostadsvåningar som bebotts av judar nu torde bli lediga, emedan judarna knappast ha råd att behålla sina dyra bostäder.« (DN 18/11 år 1938). Judar som skulle utvandra kunde inte »räkna med att få behålla mer än på sin höjd fyra à fem proc.« av de tillgångar de hade (DN 6/12). Och tidningens läsare fick kortfattat veta: »Judarnas bilar tagas ur trafik« (DN 7/12 år 1938). Göteborgs-Posten omtalade att »Två tredjedelar av de judiska affärerna stängas« och artikeln berättade att »de judiska varulagren utan minskning i värde och kvantitet skola ariseras utan att kapitalmarknaden på ett »olidligt sätt lider avbräck«« (GP 18/11 år 1938).

Andra rubriker indikerade likgiltighet: »Jude får ej idrotta, ej se på bio, ej bada. Får ej håller gå på Wilhelmstrasse – ny förordning.« (DN 4/12 år 1938); »»Negerkupéer« på tåg för Tysklands judar« (DN 6/12 år 1938). Konflikter mellan nazisterna och de kristna kyrkorna förklarades i antijudiska termer. Bekännelsekyrkan »försvara visserligen inte judarna« och den förnekar »att judarna »förhärsligas« vare sig i Gamla eller Nya testamentet« (DN 5/12 år 1938).

Landets mest inflytelserika tidningar ingår i gruppen »likgiltiga«. Konservativa Svenska Dagbladet, liberala Dagens Nyheter, likaledes liberala Göteborgs-Posten och tidningen Arbetet, som stod statsminister Per Albin Hansson nära.

Tyskt perspektiv

Händelser presenterades ur ett tyskt perspektiv: »1 milliard mark som skadestånd för vom Raths död« (SVD 13/11 år 1938). En nationalsocialistisk världsuppfattning gick igen i Göteborgs-Posten. Tidningen menade att de tyska judarnas »framfart« under åren efter första världskriget lagt »grunden för ett judehat, som inte behövde någon propaganda för att ta sig våldsamma uttryck«. Minnet av deras uppträdande levde även starkt utanför Tyskland och var »en av de främsta förklaringarna till att man allmänt är rädd för att mottaga judiska flyktingar« (GP 14/11 år 1938).

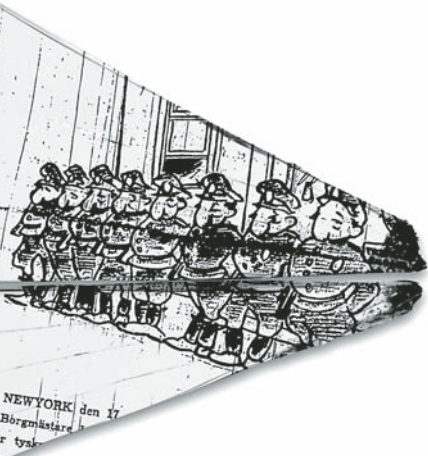
Även nazistisk vokabulär förekom i pressmaterialet. Till Trelleborg hade, berättade Dagens Nyheter en »icke arisk dam« anlänt (DN 16/11 år 1938). Svenska Dagbladet talade, liksom de nazistiska företrädarna, om egendom i »judehänder« (SVD 16/11 år 1938).

Antisemitisk karikatyr

Samtidigt innehöll tidningarna antisemitiska nyheter eller antisemitiska framställningar. Göteborgs-Posten vidarebefordrade Goebbels uppgifter om att en judisk anställd i en butik »lagt sig till med juveler till ett värde av omkring 1,13 milj. mark, som han tagit ur affärens kassaskåp« (GP 24/11 år 1938). Efter pogromen meddelade DN att myndigheterna »lyckats komma en omfattande organisation på spåren, som haft till uppgift att smugla judar tillhöriga förmögenheter till utlandet«. DN visste att berätta att organisationen kallades »Diamantklubben« och »hade grundats av hundratalet östjudar«. Man antog att juvelerna »infogades i dyrbara fattningar och såldes till judar, som sedan åter smugglade dem över gränsen och på detta sätt transporterade sin förmögenhet till utlandet« (DN 15/11 år 1938).

Regeringstroga Arbetet rapporterade om ett beslut av New Yorks borgmästare att placera judiska polismän på vakt utanför det tyska konsulatet i staden. Artikeln, som var publicerad på förstasidan, illustrerades med en teckning av tidningens egen tecknare som skulle illustrera hur det kunde komma att se ut. Bilden var en typisk antisemitisk karikatyr (ARB 17/11 år 1938).

Några dagar senare återgavs påståendet från en socialdemokratisk föreläsare: »Våra dagars diktaturer kvarlevor från Cæsars tid. Och judendomens Messiaskult har återuppstått i Nazismens Führerkult« (ARB 22/11 år 1938).

Efterhand kom en normalisering av de anti-semitiska övergreppen att framträda i Sveriges mest inflytelserika tidningar, som också ingår i gruppen »likgiltiga«. Tidningarnas rubriker om pogromen när den först blev känd var starkt fördömande. Efterhand framträdde en normalisering av de antisemitiska övergreppen.

Ville begränsa opinionsyttringar

Tidningarna i den här gruppen var överens om att opinionsyttringarna i Sverige, med anledning av »Kristallnatten«, måste begränsas. Svenska Dagbladet betonade att det som hade hänt var »en inre angelägenhet för Tyskland« (SVD 12/11 år 1938). Att framställa sitt ogillande försiktigt var nödvändigt. »Moderation« var ett nyckelord för Dagens Nyheter.

»utlandsopinionen – inte den partibestämda och oresonligt hatiska, men den som söker döma med övöld och moderation[...]«
(DN 12/11 år 1938)

Och tidningen framhöll vikten av »återhållsamhet i fråga om attacker på utrikespolitikens område« (DN 13/11 år 1938). Socialdemokratiska Arbetet instämde med partikollegan Ny Tid.

»Den svenska pressen bör hålla sig borta från alla demonstrativa yttringar av sym- och antipatier då det gäller främmande regimer.«
(ARB 14/11 ÅR 1938)

Göteborgs-Posten menade att återhållsamhet skulle vara rättensnöret för det internationella umgänget. Judeproblemet skulle inte »blandas in i stormakternas mellanhavanden. Hitler har som bekant föregått med det goda exemplet genom att hålla sig tyst« (GP 28/11 år 1938).

Argumenterade mot invandring

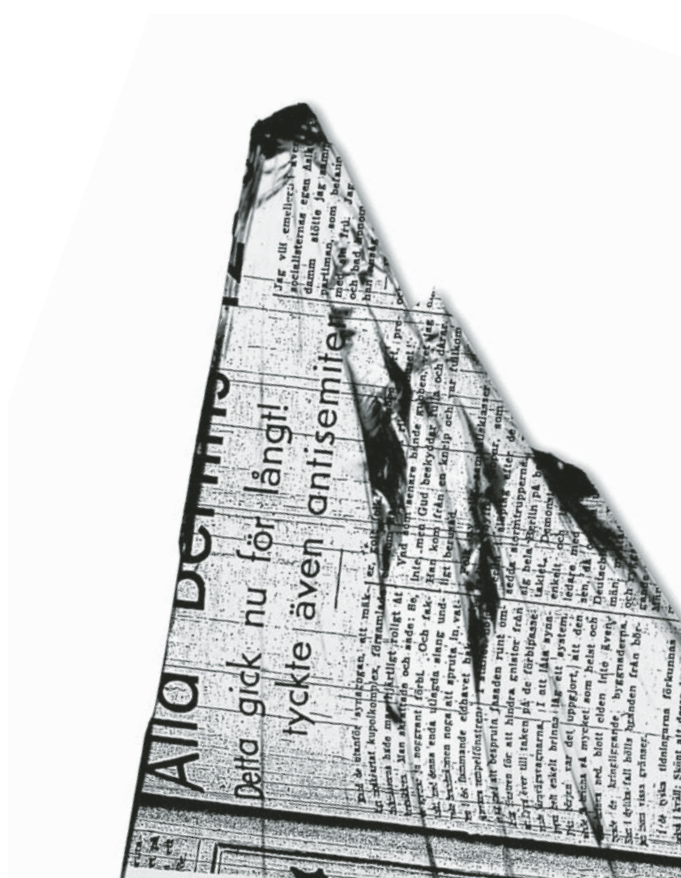
Samtidigt med uppmaningarna om att dämpa opinionsyttringarna utvecklades ett meningsutbyte om flyktingar och immigration. Arbetet argumenterade för »försiktighet med den judiska invandringen inom ramen av en i allmänhet stram invandringspolitik« (ARB 15/11 år 1938). Svenska Dagbladet återgav citat ur andra tidningar som tycks ha motsvarat en spridd uppfattning. I socialdemokratiska Ny Tid hette det att

de »stater, som icke ha något judeproblem, vilja icke skaffa sig ett«, och judarna i demokratierna skulle säkert bäva inför »en invasion av deras stamfränder« som kunde göra den egna ställningen osäker. (SVD 16/11 år 1938). Liberala Falukuriren skrev:

»I allmänhet är man överens om att avvisa varje import av judar.« (SVD 16/11 år 1938)

Ändå var det ett faktum att tidningarna i den här gruppen tolkade framtidsperspektiven i termer som »utrotning« och »död«. Dagens Nyheter citerade Östergötlands Dagblad att det som skedde var »led i en genomtänkt systematisk utrotningsplan mot judarna« (DN 15/11 år 1938). Göteborgs-Posten talade om »rena utrotningen« (GP 11/11 år 1938) och konstaterade att de makthavande i Tyskland ville »pressa av judarna deras pengar och sedan driva dem i döden eller över till andra folk« (GP 14/11 år 1938). I socialdemokratiska Arbetet skrev Allan Vougt »massakrera judarna till döds i hundratusentals kan man icke« (ARB 12/11 år 1938). Han uttryckte det som en orimlighet men det var också tydligt att tanken trängde sig på honom.

ANPASSNING

Gruppen består av de två tidningarna Stockholms-Tidningen och Skånska Dagbladet. Den förstnämnda var vid tidpunkten landets upplagemässigt största tidning och hade namnet till trots en spridning långt utanför huvudstaden. Inrikespolitiskt räknade den sig som en folkpartitidning, men utrikespolitiskt utmärkte den sig sedan länge för en utpräglad tyskvänlighet. Skånska Dagbladet var bondeförbundets huvudorgan och var genom koalitionsministären mellan socialdemokraterna och bondeförbundet även ett språkrör för regeringen.

Antisemitiska nyheter och attityder var i dessa tidningar en företeelse långt före pogromen. Som redan framgått hade Stockholms-Tidningen en upprörd rubrik på förstasidan den 11 november. Men läste man vidare i tidningen fick framställningen en annan karaktär. En rubrik löd:

*»Alla Berlins 12 synagogor lades i aska. Detta gick nu för långt!
Tyckte även antisemiter.«* (ST 11/11 år 1938)

Vad gick inte för långt?

De två meningarna förmedlade ett motsägelsefullt budskap. Den första meningen indikerade avståndstagande. Men den andra meningen hade en annan innebörd: »för långt!« ansåg »även antisemiter«. Här legitimerades i realiteten antisemitism som ideologi. Uttrycket »för långt!« ställde implicit frågan om vad som inte hade gått för långt.

Tidningens korrespondent rapporterade även från branden i synagogan på Fassanenstrasse i Berlin. Brandkårens ingripande var en fortsättning på övergreppen, men korrespondenten registrerade bara neutralt detta:

»Bland de utanför synagogan, ett mäktigt moskéartat kupolkomplex, församlade folkmassorna hade man hjärtligt roligt åt brandkåren. Man skrattade och sade: Se, de sprutar ju noggrant förbi.« (ST 11/11 år 1938)

Det föreföll som om brandkåren i och med »Kristallnatten« hade ålagts en ny inverterad uppgift: den skulle inte längre släcka bränder, den skulle låta det brinna. Inför denna invertering var Stockholms-Tidningens man på platsen uppenbart försvarslös. Några rader längre ned på sidan gick han ännu längre och biträdde mer eller mindre övergreppen.

»Invid Kurfürstendamm var jag inne på en gård, där en hel mängd judiska affärsanställda fingo lov att passera gatlopp mitt ibland mängden. Men ingen rörde en hand mot dem[...]«
(ST 11/11 år 1938)

I utrymmet mellan de två meningarna framstår det som om något avgörande inträffade. Korrespondenten hade lagt till en omständighet i sin beskrivning av det iscensatta gatloppet – »ingen rörde en hand mot dem« – som förutsattes förmildra övergreppet. Den outtalade innebörden var att det var acceptabelt att låta judar springa gatlopp, så länge som ingen slog dem. Det var hotfulla framtidsutsikter som en sådan acceptans öppnade.

Nazistiskt språkbruk

Under de veckor som följde innehöll Stockholms-Tidningen en mängd antisemitiska nyheter och språket präglades allt mer av det nazistiska språkbruket.

Attentaten föranledde antisemitiska rubriker i Skånska Dagbladet. »Vom Rath död, fransmännen judefientliga. Skärpt kontroll över utlänningarna. Dådet drar med sig stora konsekvenser« (SKD 10/11 1938). Trots förskräckelsen inför de första uppgifterna om pogromen tonade tidningen snart ned händelseutvecklingen och anlade ett tyskt perspektiv på skeendena. Nazistorganet Angriff citerades. Det skadeståndsbelopp som skulle komma att utkrävas judarna kunde

»vid första påseendet förefalla högt. Härvid bör emellertid bemärkas, att det i Stortyskland finns omkring 700 000 judar i Nürnberglagarnas mening, vartill komma omkring 1,5 milj. personer, vilka icke äro heljudar. Om man uppskattar dessa judars förmögenhet till cirka 8 miljarder mark, är denna siffra icke överdriven« (SKD 15/11 år 1938).

Judars försök att fly undan förföljelserna gav tidningen en osympatisk framställning: »Judar flydde genom tunnlar över gränsen. Franska bevakningen skärps. Tunnlarna grävdes nattetid« I stället för att förknippa flyktförsöken med pogromen, skrev den, att flera hundra hade »efter mordet på vom Rath sökt ta sig in på franskt territorium« (SKD 15/11 år 1938). Och tidningen rapporterade från begravningen av den tyske diplomaten:

»Tysklands förbittring tolkades vid v. Rath's grav. »Vi förstå utmaningen och uppta den.« (SKD 18/11 år 1938)

Den outtalade innebörden i reportaget var att det var acceptabelt att låta judar springa gatlopp, så länge ingen slog dem. En sådan acceptans öppnade hotfulla framtidsutsikter.

»Judarna borde medverka«

Tidningen gick även långt när det gällde att närma sig nazistiska ståndpunkter. Några dagar efter pogromen fastslog den, att om man ville dra konsekvenserna, så borde också judarna själva medverka till en lösning. Den yttersta orsaken låg nämligen hos dem.

»Vi åsyfta inte härmed de gängse anklagelserna om ›utsugning› etc., utan den judiska lagen och religionen, som särpräglar judarna[...]« (SKD 14/11 år 1938)

Detta gjorde att de aldrig kunde sammansmälta med andra folk. Skånska Dagbladet tillade senare att det inte var »någon svårighet att förstå att man i Tyskland reagerade« på mordet på vom Rath och »att denna reaktion gick ut över judarna där« (SKD 16/11 år 1938).

Stockholms-Tidningen bedrev å sin sida en kampanj mot judiska flyktingar. Sent i november löd en rubrik:

»Utvandringslystna judar belägra svenska passbyrå i Berlin. Passbyrå har flyttat från legationen till egen lokal. – Men tysarna vilja ej att judarna utvandra till Norden, där folken äro rasrenast.« (ST 25/11 år 1938)

Till synes hade kampanjen sin effekt. I en nyhet dagen före julafton meddelade tidningen att restriktioner började genomföras (ST 23/12 år 1938).

Några dagar efter pogromen fastslog Skånska Dagbladet, att om man ville dra konsekvenserna, så borde också judarna själva medverka till en lösning. Den yttersta orsaken låg nämligen hos dem.

KONSTRUKTIONEN AV EN LIKGILTIGHET

Vid en sammanvägning av svenska tidningsreaktioner på pogromen mellan den 9 och 10 november år 1938 framträder ett antal motsägelser. Till att börja med var de tre grupperna inte alls jämbördiga med avseende på representativitet. Den första gruppen hade, förutom andra kommunistblad, endast ytterligare ett par tre tidningar bakom sig. Den andra gruppens inflytelserika organ kunde däremot räkna med att tala för en klar majoritet av den svenska pressen, inklusive de flesta liberala och socialdemokratiska tidningar. Den tredje gruppen, i sin tur, hade ett inte föraktligt antal tidningar runt om i Sverige bakom sig. »Protest«-tidningarna var med andra ord en liten minoritet.

Följde inte partilinjerna

Inte heller följde tidningarnas reaktioner partilinjerna. Liberala eller folkpartistiska tidningar återfanns i alla tre grupperna. Socialdemokratiska Arbetet, konservativa Svenska Dagbladet och de två liberala tidningarna Göteborgs-Posten och Dagens Nyheter intog en liknande hållning. Inte ens mer finstiltade nyanser gav riktig vägledning om hur tidningarna skulle förhålla sig. Åtminstone vid detta skede kunde uttalade antinazistiska tidningar som Arbetet, Dagens Nyheter och Göteborgs-Posten lämna samma utrymme för antisemitism som Svenska Dagbladet, med sin mer obestämda syn på Hitler. Och medan den ivrigt antinazistiska Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning förefaller ha hållit avstånd till all antisemitism tillät den lika ivrigt antinazistiska Ny Dag sådana inslag.

Informationen var på en gång både rik och torftig. Rik framför allt genom nyhetsförmedlingen i »protest«-tidningarna men även genom den som fanns i de två andra gruppernas tidningar. I själva verket var bevakningen särskilt informativ i »anpassnings«-tidningen Stockholms-Tidningen.

Torftig framför allt genom en normalisering av de nazistiska övergreppen i både »likgiltighets«- och »anpassnings«-gruppen. Och torftig i den meningen att endast »protest«-tidningarna gav utrymme åt judiskt perspektiv och tillät judar att framträda som subjekt i rapporteringen, och endast dessa tidningar insisterade på en uttalad kritik av den nazistiska regimen.

Förfäran och långsam anpassning

Den allmänna attityden var på en gång förfäran och långsam anpassning. Förfäran, därför att alla tidningar, oberoende av grupp, uttryckte chock och avståndstagande i förhållande till pogromen. Långsam anpassning, därför att nazistisk vokabulär, nazistiska perspektiv och antisemitiska teman och nyheter kröp in i vardagsjournalistiken hos »likgiltighets«- och »anpassnings«-tidningarna. Dessa representerade dessutom den överväldigande delen av pressen.

Långsam anpassning, på ett mer olycksbådande vis, därför att tidningar som Stockholms-Tidningen och Skånska Dagbladet, som redan före pogromen haft antisemitisk tendens öppnade för en nazistisk radikaliserings med hatpropaganda och fysiska övergrepp.

»Protest«-tidningarnas position var desto mer ogynnsamma eftersom de blev föremål för en fortgående marginalisering och därför att de i gruppen ingående tidningarna inte alltid var konsekventa i sitt motstånd mot antisemitismen.

Offren anonymiserades

Den rapportering som fanns i de fyra inflytelserika tidningarna Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten och Arbetet utmärkte sig för en anonymisering av de judiska offren, en sällning av uppgifter om övergreppens omfattning och konsekvenser, ett företräde för ett tyskt perspektiv på händelseutvecklingen, en successiv normalisering av kränkningarna och ett accepterande av antisemitisk vokabulär och antisemitiska nyheter. Sammantaget skapade detta en mening åt rapporteringen som motsvarades av en likgiltighet för vad som hände judarna. Den innebörden blev desto mer påtaglig då »anpassnings«-tidningarna gick än längre i sin omställning till nazistiska perspektiv, och »protest«-tidningarna var en begränsad och i viss mån splittrad minoritet.

Det förefaller dessutom som om alla tidningar var medvetna om att judarnas situation i Tyskland var förknippad med fara för liv och lem. Ändå valde de till synes fullt medvetet att inte diskutera om Sverige kunde göra ens någon begränsad insats, tvärtom är motståndet mot judisk invandring på de flesta håll kompakt.

Frågeställningar

En fråga som pressreaktionerna på »Kristallnatten« väcker är hur ett samhälle med humanitära värderingar påverkas i en situation där helt nya radikala värderingar understöds av betydande politisk kraft. Vilka anpassningsmekanismer kan man förvänta sig och hur är det möjligt att bjuda motstånd?

En annan fråga är vilka val som konflikten mellan omsorgen om det egna landets säkerhet och hävdandet av mänskliga rättigheter innebär. Vilka kan konsekvenserna bli av olika val?

REFERENSER

Yehuda Bauer, A History of the Holocaust.

Danbury CT: Franklin Watts 1982.

Wolfgang Benz m.fl. (red), Enzyklädie des Nationalsozialismus.

München: dtv 1997.

Christopher Browning (och bidrag av Jürgen Matthäus),

The Origins of the Final Solution. Lincoln:

University of Nebraska Press 2004.

Michael Burleigh, The Third Reich. A New History.

New York: Hill and Wang 2000.

Barbara Distel, »Die letzte ernste Warnung vor der Vernich-

tung«. Zur Verschleppung der »Aktionsjuden« in die

Konzentrationslager nach dem 9. November 1938«

i Wolfgang Benz m. fl.(red.), Zeitschrift für Geschichts-
wissenschaft 11. Berlin: Metropol 1998, s. 985–990.

Abraham J. Edelheit & Herschel Edelheit, History of the Holo-

caust. A Handbook and Dictionary. Boulder: Westview

Press 1994.

Saul Friedländer, Nazi Germany and the Jews. Volume 1.

The Years of Persecution, 1933-1939. New York:

Harper Collins 1997.

Martin Gilbert, The Holocaust. The Jewish Tragedy.

London: Collins 1986.

Bettina Goldberg, »Die Zwangsausweisung der polnischer

Juden aus dem Deutschen Reich in Oktober 1938

und die Folgen« i Wolfgang Benz m. fl. (red.), Zeitschrift

für Geschichtswissenschaft 11. Berlin: Metropol 1998,

s. 971–984.

Dieter Obst, »Reichskristallnacht«. Ursachen und Verlauf des

antisemitischen Pogroms vom November 1938. Frankfurt

am Main: Peter Lang 1991.

Anthony Read & David Fischer, Kristallnacht. The Unleashing

of the Holocaust. New York: Peter Bedrick Books 1989.

BILAGA PRESSKLIPP

Bilaga Pressklipp

TIDNING

Stockholms-Tidningen

UTGÅVA

1938-11-11

Våldsam judeförföljelse i hela Tyskland

Synagogorna i aska, affärerna förstörda

Hundratusentals judar arresterade

Berlins judiska affärskvarter se ut som om de luftbombarderats – pöbeln plundrade de demolerade butikerna. – Torsdagen de tyska judarnas svartaste dag.

För mordet på den tyske diplomaten von [vom] Rath tog under torsdagen en våldsam hämnd på judarna över hela Tyskland. Ursinniga folkhopar ledda av särskilt utskickade »stormtrupper« stormade synagogorna och stucko dem i brand, demolerade och plundrade judiska affärer, medan polis och brandkår voro oförmögna att inskrida.

Samtliga Berlins tolv synagogor ha lagts i aska, och de judiskt betonade affärskvarteren likna en stad efter ett flygbombardemang. Från Wien, München och övriga storstäder samt överhuvudtaget från hela riket ingå liknande rapporter.

Hundratusentals judar ha arresterats och enligt ett Havastelegram skola samtliga judar i München ha fått order att lämna staden inom 48 timmar. En mängd judar ha under förföljelsedagen begått självmord.

Minister Goebbels utfärdade på kvällen en förklaring om att inga vidare demonstrationer finge förekomma mot judarna. Ytterligare åtgärder mot dem skola vidtas av myndigheterna. [...]

Judar få springa gatlopp

Invid Kurfürstendamm var jag inne på en gård där en hel mängd judiska affärsanställda fingo lov att passera gatlopp mitt ibland mängden. Men ingen rörde en hand mot dem och det hade väl heller inte varit tillrådligt. Inte för att judarna skulle försvarat sig, nej, för allan del. Så pass drastisk undervisning ha de under dessa år fått i sin egen judiska historia, att de för ingen del tänka därpå. Nej – men meningarna om lämpligheten av dessa kravaller voro delade bland den tyska publiken och man skulle kunna säga, att sympatier för de stackars judarna i detta fall även voro tillfinnandes bland många eljest utpräglad

äkt tyska antisemiter. Detta gick nu för långt. Det var en allmän åsikt bland den tyska allmänheten. Skulle en värnlös jude under dylika omständigheter ha blivit anfallen hade det också funnits tyskar, som ingripit till förmån för honom – vi ha denna dag upplevat det flera gånger. Och då har det också visat sig, vad man ansåg om det hela. Detta måste man säga till den kultiverade och innerst inne kristliga tyska nationens heder.

Under en ström av de rysligaste okvädingsord fingo judarna passera gatlopp, varvid judarna själva leende betraktade sina vedersakare. Men leendet blev till en ursäktande grimas, varmed de tydligen menade: Vi vilja dock inte tro att tyska folket som sådant, att mänskligheten över huvud taget är med på detta.

Bland massorna fann man också både gillande och ogillande, mest ogillande, så mycket mer påtagligt, som det här var förenat med mod att ge det uttryck. Hela dagen i sträck arresterades personer, som öppet manifesterat judeaktionen. Civilister med partimärke togo helt enkelt med sig dem, vart-hän fick man ej veta.

Häftiga diskussioner uppstodo här och var på gatorna och i gathörnen, vilka dock slutade med att nazisterna voro de mest högröstade och snabbt stöto sig samman mot den protesterande, som skyndsamt fann för bäst att avdunsta. Som vanligt voro kvinnorna här de modigaste. En ensam kvinna kunde tappert ge sig till att protestera där tio män nöjde sig med att rycka på axlarna. Vilken medborgare man än talar med i dag, om det är en spårvägsman, en chaufför eller rent av en polis-konstapel, rycker han på axlarna och svarar på en direkt fråga: – Tja, vad skall man tänka om detta? Jag vet inte och jag kan inte heller.

Men privat säga många flera: – Detta är förfärligt.

Jag skulle kunna återge förfärliga uttryck, men jag ser hellre att jag slipper.

Rashatet firar orgier över hela Tyska riket**Judarnas gudstjänsthus ha nedbränts,
deras butiker förstörts och plundrats****Utnisningsdekret och hot om nya förföljelser**

BERLIN 10 NOV (DAILY TELEGRAPH) En pogrom av exempellös brutalitet och grymhet utbröt tidigt på torsdagsmorgonen och spred sig snart till landets alla delar. Redan under natten skötos två judar av beväpnade folkmassor. Alla större synagogor i hela landet ha nedbränts eller på annat sätt förstörts. Mellan klockan två och sex på morgonen slogs fönstren in i varenda judisk butik i Berlin, och samtliga mera betydande provinsstäder. Förstörelsearbetet utfördes av organiserade band. Lagren blevo antingen plundrade eller förstörda. På torsdagsmorgonen voro trottoaren på hela gator i Berlin täckta med glasskärvor. Utanför fönstren stodo grupper med folk, som applåderade bandens förstörelsearbete inne i butikerna och lagren.

I de större synagogorna i Berlin, Hannover, Hamburg och andra tyska städer blevo de relikier och symboler, som händelsevis inte förtärdes av elden, förstörda eller nedsmutsade av den rasande mobben. Ännu på torsdagsmorgonen steg rök upp från ruinerna av synagogorna i Fasanenstrasse och Printzregentenstrasse. Under hela torsdagen voro de fashionabla gatorna såsom Kurfürstendamm och även fattigkvarteren i Berlin fullpackade med folk som tappat all besinning och nu ivrigt sökte få sin andel vid plundringen av de judiska affärshusen.

Tidigt på förmiddagen började de prostituerade ta för sig från högarna av strumpor och underkläder, som mobben hopat på trottoarerna. Snart fingo de medhjälpare eller konkurrenter. Scenerna blevo värre och värre och till slut grepos massorna av ren galenskap. Kurfürstendamm och alla andra hemsökta platser blevo scener för de vildaste excesser. Våning efter våning hemsöktes och allt av värde kastades ut på gatorna, där människor slogs om bytet.

Inte en enda våldsverkare arresterad

Inte en enda person blev arresterad, trots att de organiserade banden paraderade på ömse sidor om gatorna och systematiskt slog in alla judiska butikers fönster med tegelstenar och kofötter. Bland de tusentals affärslokaler som blevo totalt förstörda kunna nämnas Citroënbolagets utställningslokaler och alla Etams butiker.

Flera hundra judiska butiksinnehavare ha tagits i »skyddsarrest« för att de försökt rädda sin egendom. Det meddelas, att

omkring 100 [oläsligt] tyskar också blivit arresterade för att de klandrat mobbens uppträdande. Mobben spottade på och attackerade kvinnor, som förebrådde barnen för att de stulit leksaker från de ramponerade judiska butikerna.

Judar, som skyndade till sina banker och försökte ta ut pengar, fingo till svar, att deras konton blivit spärrade och att inte utbetalningar över 20 à 30 mark kunde göras. Av de mer förmögna judarna hade hundratals farit ut från Berlin. Det går rykten om att många affärsinnehavare begått självmord, men detta kan icke bekräftas, då deras lägenheter stängts och förfrågningar icke längre besvaras.

Utlänningar som sökte fotografera, arresterades

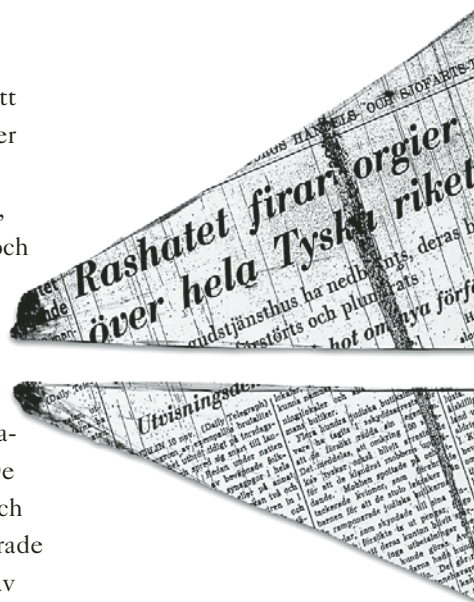
Dussintals utlänningar, som försökte ta fotografier av de förstörda butikerna och de brinnande synagogorna arresterades av polisen, som emellertid i övrigt förhöll sig inaktiv. De arresterade fördes till polisstationerna, där deras kameror och filmer konfiskerades. Kvitto lämnades icke för de konfiskerade kamerorna, ännu mindre ersättning. En kvinnlig medlem av Daily Telegraphs Berlinredaktion anhölls för att hon hade försökt ta fotografier. Hon kvarhölls en stund ute på gatan, där hon snart blev omgiven av en nyfiken folkskara, och fördes senare till en polisstation. Hon har ännu inte fått igen sin kamera.

En tjänsteman i propagandaministeriet medgav, att plundring förekommit på vissa platser, men samtidigt förklarade han, att plundringarna förövats av barn och sådana oansvariga element som »förekomma i varje samhälle«. Han medgav också att man arresterat ägarna till flera av de plundrade butikerna men att inga arresteringar gjorts bland hoparna av huliganer. Han ansåg att pogromerna voro »resultatet av det tyska folkets otvetyglade indignation över mordet på vom Rath«.

Hysteri och rashat slog alla rekord

Under eftermiddagen rådde rent pöbelvälde i Berlin och horderna av huliganer firade orgier i förstörelselusta. Eder korrespondent har sett åtskilliga antijudiska utbrott i Tyskland under de senaste fem åren, men aldrig något så vämjeligt som detta.

I Kurfürstendamm gingo ynglingar, beväpnade med hammare och blyrör omkring och förstörde systematiskt allting i de judiska affärerna. De upphetsade massorna på gatorna utanför gävo ljudligt sitt bifall tillkänna. Rashat och hysteri tycktes ha fullständigt ha gripit annars hyggligt folk. Eder korrespondent såg elegant klädda damer klappa händerna och skrika av

glädje, när respektabla medelklassmödrar lyfte upp sina barn, så att de skulle få se »roligheten«. Snart förvandlades butikernas inre till bilder av förödelsens styggelse. Golven täcktes av spillror, av möbler, glasskärvor, sönderrivna gardiner osv. Mobben förstörde också de av judar ägda restaurangerna. Stolar och bord slogs sönder eller kastades ut på gatan, och matvarorna vräktes omkring på golvet. Lagren i en rad mode- och skobutiker förvandlades till högar av lump. I ursinnig, vanvettig glädje trampade massan på de utkastade trasorna.

Eder korrespondent såg hur en hord av småpojkar, ledd av en uniformerad medlem av Hitlerungdomen, förstörde en korsettbutik i Wielandstrasse. Skaran sprang därefter in i Kurfürstendamm, där de rev kläderna av skyltdockorna och sedan under dånande skrattsalvor från folkmassan rev sönder skyltdockorna. I Tauentzienstrasse förstördes inte mindre än 24 butiker. Många butiker hade plundrats redan tidigt på morgonen, av de prostituerade som följde »nedskrotningsgången« spår.

Försäkringar komma troligen ej att utbetalas

De flesta judiska butiksägare hade sina butiker och lager försäkrade hos »ariska« tyska försäkringsbolag. En representant för ett av de största försäkringsbolagen förklarade på torsdags-eftermiddagen för Eder korrespondent, att han inte visste, hur försäkringsbolagen komma att ställa sig.

–Vi äro på femte eller sjätte plats bland försäkringsbolagen i fråga om skyltfönsterförsäkringar. Jag har redan fått meddelande om att skadorna i Berlin uppgår till över [oläsligt] milj mark. De skador, som anställts på skyltfönster i hela riket, torde belöpa sig till flera miljoner mark. Blir det fastslaget att skadorna uppstått vid upplopp, komma bolagen troligen att slippa betala någon ersättning, förklarade han.

På eftermiddagen utsände den officiella tyska nyhetsbyrån en proklamation från Goebbels. Häri betecknas dåden som »uttryck för tyska folkets berättigade och begripliga förbittring över det fega mordet på en tysk diplomat«. Det heter vidare i proklamationen att befolkningen nu var strängeligen förbjuden att delta i fortsatta demonstrationer mot judarna. »Det slutgiltiga svaret på attentatet i Paris skall i form av lagar och förordningar givas judarna«. De av Goebbels bebådade lagarna väntas omfatta en förordning, enligt vilken judiska butiker ej få mottaga »ariska« kunder.

Goebbels order rörande demonstrationerna offentliggjordes i kvällstidningarnas senare upplagor, men massorna på sådana gator som Kurfürstendamm hade föga tid för tidningsläsning.

Folkopinionen i Amerika vill bryta med Hitlertyskland

Stigande Europa-opinion mot kolonialavträdelser

Goebbels exempellösa skymf mot tyska folket väcker nittioprocentig inhemsk opposition

NEW YORK DEN 17 (TT) Borgmästare La Guardia har givit order att den polisstyrka, som bevakar tyska konsulatet i Newyork, skall bestå uteslutande av judar. Samma avdelning skall även skydda den delegation av framstående nationalsocialister, som inom kort skall ankomma till Newyork.

(Härovan illustrerar Arbetets tecknare newyorktelegrammet om La Guardias initiativ och visar hur det enligt hans mening torde komma att se sig framför tyska konsulatet i Newyork.)

Bilaga Pressklipp

TIDNING

Arbetet

UTGÅVA

1938-11-17

Judar avrättas i koncentrationslägret i Buchenwald

Nästan alla judiska hus i Kassel förstörda

Enligt Manchester Guardian har det bekräftats, att judar avrättats i koncentrationslägret i Buchenwald nära Weimar. Antalet häktade judar i hela landet beräknas till 35 000 – 40 000, därav 10 000 i Berlin, av vilka senare de flesta sänts till koncentrationslägret i Sachsenhausen nära Oranienburg. Vid tyska västgränsen finnas tusentals kvinnor och barn, som söka fly, sedan deras män och fäder häktats. Rörande förstörelsen av judisk egendom meddelas, att omkring 3 000 butiker förstörts i Berlin, och i Kassel ha så gott som alla judars hus och egendom förstörts. I Nürnberg ha de judiska husägarna kallats inför arbetsfrontens ledning och övertalats att underteckna dokument enligt vilka deras egendom överlämnas till arbetsfronten till endast en del av taxeringsvärdet. På sjukhus och åldersdomshem sägas judarna bli behandlade på ett upprörande sätt. Sedan ett 50-tal judar frigivits från koncentrationslägret i Dachau för att återvända till München finns alltjämt omkring 500 judar i lägret. Judiska kulturella förbundet har organiserat försäljningscentraler, där judar få köpa livsmedel.

Enligt Reuters korrespondent har en ung man, Wilhelm Klein i München, dömts till 20 månaders fängelse för att han plundrat en judisk butik. Åklagaren betecknade honom som en slagfältets hyena vilken dragit nesa över den nationalsocialistiska kampen mot judarna.

I Danzig ha judarna på förslag av »Kultursällskapet i Danzig« förbjudits tillträde till biograferna.

Bilaga Pressklipp

TIDNING

Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning

UTGÅVA

1938-11-19

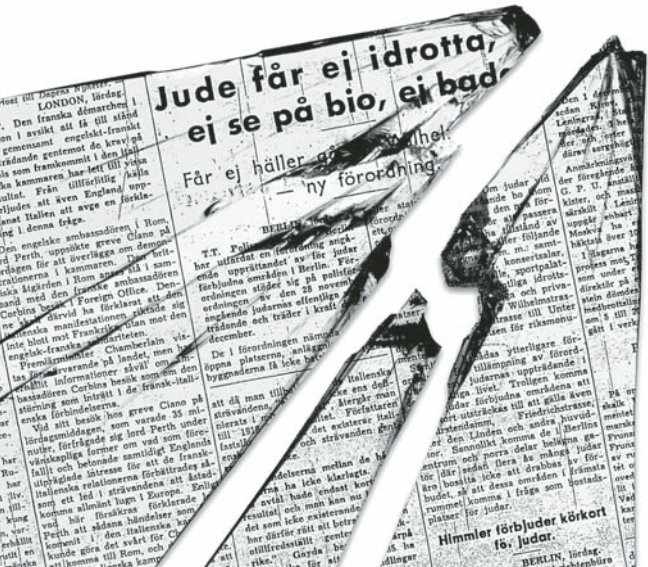
Bilaga Pressklipp
TIDNING
Dagens Nyheter
UTGÅVA
1938-12-4

Jude får ej idrotta, ej se på bio, ej bada
Får ej håller gå på Wilhelmstrasse – ny förordning

Polispresidenten i Berlin har utfärdat en förordning angående upprättandet av för judar förbjudna områden i Berlin. Förordningen stöder sig på polisförordningen av den 28 november angående judarnas offentliga uppträdande och träder i kraft den 6 december.

De i förordningen nämnda gatorna, öppna platserna, anläggningarna och byggnaderna få icke beträdas av tyska eller statslösa judar. Om judar vid förordningens ikraftträdande bo inom ett område som nämnes i den nya förordningen måste de för att passera områdets gränser inneha tillstånd av polisen. Förordningen gäller följande områden och byggnader m m: samtliga teatrar, biografer, konsertsalar, muséer, Deutschlandhalle, sportpalatset, riksidsrottsfältet, samtliga idrottsplatser, samtliga offentliga och privata badanstalter, vidare Wilhelmstrasse till Unter den Linden och platsen för riksmonumentet.

Samtidigt bebådas ytterligare förordningar för tillämpning av förordningen om judarnas uppträdande i det offentliga livet. Troligen komma de för judar förbjudna områdena att inom kort utsträckas till att gälla även Kurfürstendamm, Friedrichstrasse, Unter den Linden och andra huvudgator. Sannolikt komma de i Berlins centrum och norra delar belägna gator där sedan flera år många judar äro bosatta icke att drabbas av förbudet, så att dessa områden i främsta rummet komma i fråga som bostadsplatser för judar.

Reaktionen på judepogromen »Kristallnatten« i svenska dagstidningar, de första dagarna efteråt, var långt ifrån den enhälliga protest som rubrikerna kunde ge sken av. Med tiden anpassade sig flera tidningar till den nazistiska antisemitismens radikaliserings.

Medieforskaren Göran Leth, vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, inleder Forum för levande historias skriftserie med en artikel om tio svenska dagstidningars rapportering om novemberpogromen år 1938.

Under år 2006 fortsätter skriftserien att publicera forskningsresultat från forskningsprogrammet SweNaz, om Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen, som Göran Leth också deltar i. SweNaz har en bred utformning och spänner över flera vetenskapliga områden.

En bredd i infallsvinklar präglar också Forum för levande historias projekt Sverige och Förintelsen, som pågår från 9 november år 2005 och hela år 2006. Tyngdpunkten i projektet ligger på publika och lokala arrangemang och skriftserien är ett komplement till dem som vill veta mer och som söker nya utgångspunkter för egna studier eller forskning.